

ΕΛΛΑΔΑ

ΛΙΤΟΤΗΤΑ, ΕΜΦΥΛΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ

Η θέση της γυναίκας στην πολύπαθη ελληνική οικονομία: η τρομακτική κάθοδος της προόδου μιας κοινωνίας

Αλίκη Κοσουφολόγου

Περιεχόμενα

1. Συζητώντας για την «ευάλωτη» ισότητα σε καιρούς πανδημίας	3
1.1 Οι έμφυλες όψεις της υγειονομικής κρίσης	
2. Η θέση της γυναίκας στην πολύπαθη ελληνική οικονομία: η τρομακτική κάθοδος της προόδου μιας κοινωνίας	9
2.1. Εισαγωγή 9 / 2.2. Μετά την «πικρή» ελληνική εμπειρία 11 / 2.3. Εξετάζοντας τον κοινωνικό αντίκτυπο ενός καταστροφικού οικονομικού μοντέλου για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ισότητα των φύλων με σημείο αναφοράς τη σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (1979), την εικοστή πέμπτη επέτειο από τη διακήρυξη του Πεκίνου και την πλατφόρμα για δράση και την ατζέντα 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη 16 / 2.4. Ανάλυση και προτάσεις 25	
Βιβλιογραφία - πηγές	30
Βιογραφικό σημείωμα	36

1

Συζητώντας για την «ευάλωτη» ισότητα σε καιρούς πανδημίας

*When you gaze long at a rose that has wounded a wall,
you say to yourself:
I hope for a cure from the sand,
Your heart turns green*

MAXIMOYNT ΝΤΑΡΟΥΙΣ,
«When you Gaze Long»

Φέτος συμπληρώθηκαν **είκοσι πέντε χρόνια** από την υιοθέτηση της «Διακήρυξης του Πεκίνου και της Πλατφόρμας για Δράση (Beijing Declaration and Platform for Action)». Το κείμενο αυτό, το οποίο έχει υιοθετηθεί από εκατόν ογδόντα εννιά κράτη από όλο τον κόσμο, έχει αποτελέσει σημείο αναφοράς και καθοδηγητική αρχή για την ανάπτυξη πολιτικών που προωθούν την ισότητα, ενώ ταυτόχρονα έχει δεχτεί κριτική για τους ανελαστικούς δείκτες μέτρησης της ισότητας, που εφαρμόζει, καθώς και για τον προσανατολισμό του σε πολιτικές ανάπτυξης, που δεν αμφισβητούν τον πυρήνα των κυρίαρχων κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων και δεν έχουν αναδιανεμητικό χαρακτήρα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το 2020 είχε αναδειχτεί σε ένα κρίσιμο χρονικό ορόσημο για την αποτίμηση της συμβολής της Διακήρυξης στην προώθηση της ισότητας και των δικαιωμάτων των γυναικών, καθώς και για την ανάδειξη των αδυναμιών και των προκλήσεων για το μέλλον, όπως αυτές καθορίζονται και από την «Ατζέντα 2030 του ΟΗΕ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (2030 Agenda for Sustainable Development)».

* Το παρόν κείμενο αποτελεί μια επίκαιρη εισαγωγή στην μελέτη "Women's Status in a Struggling Greek Economy: The Terrifying Fall of a Society's progress", που δημοσιεύτηκε στα αγγλικά το Φεβρουάριο του 2020 στο πλαίσιο της θεματικής "Feminist Responses against Austerity: How fiscal cost cutting impacts women around Europe" (Rosa Luxemburg Stiftung, 2020), το οποίο γράφτηκε τον Απρίλιο του 2020 στην αρχή της υγειονομικής κρίσης.

Το ξέσπασμα της παγκόσμιας υγειονομικής κρίσης του Covid-19 ανέτρεψε αυτόν το σχεδιασμό, καθώς όχι μόνο αναβλήθηκαν οι προγραμματισμένες εκδηλώσεις και το συνέδριο αποτίμησης της Διακήρυξης, που επρόκειτο να φιλοξενηθούν στα αρχηγεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη, αλλά κυρίως επειδή οι κοινωνικές και έμφυλες διαστάσεις που προσλαμβάνει αυτή η κρίση είναι απειλητικές για την ισότητα και για τα δικαιώματα των γυναικών σε όλο τον κόσμο. Στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται, αρκετοί από τους στρατηγικούς στόχους του κειμένου της Διακήρυξης υπονομεύονται με άμεσο και δραματικό τρόπο: ιδιαίτερα οι στρατηγικοί στόχοι που αναφέρονται στη θέση των γυναικών στην οικονομία και στην εργασία, στην αντιμετώπιση της φτώχειας και στην αντιμετώπιση και εξάλειψη της ενδοοικογενειακής βίας¹. Όπως αναφέρεται στην εισαγωγή στην ειδική έκδοση που δημοσίευσε ο ΟΗΕ, «η εξάπλωση της πανδημίας του Covid -19 βαθαίνει προϋπάρχουσες ανισότητες, εκθέτει την ευλωτότητα των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών συστημάτων, που με τη σειρά τους ενισχύουν αντί να αντιμετωπίζουν τις αρνητικές συνέπειες της πανδημίας».²

Και πράγματι, η πανδημία έχει αναδείξει με τον πιο δραματικό τρόπο την ευαλωτότητα των δημόσιων συστημάτων υγείας. Τα μέτρα περιορισμού και απομόνωσης του πληθυσμού, που επιβλήθηκαν στις περισσότερες χώρες του κόσμου, «κέρδισαν χρόνο», χωρίς ωστόσο να λειτουργήσουν ως μέτρα αναπλήρωσης των αδυναμιών και των ελλείψεων των δημόσιων δομών ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, οι οποίες μπήκαν στη μάχη για την αντιμετώπιση της πανδημίας υποστελεχωμένες και με ελλείψεις σε στοιχειώδη μέσα, όπως, για παράδειγμα, ελλείψεις σε μέσα υγειονομικής προστασίας για τις εργαζόμενες και τις εργαζόμενους σε αυτά. Μέσα στις συνθήκες αυτές, οι δηλώσεις του Ντόναλντ Τραμπ αναφορικά με την πρόθεση των ΗΠΑ να διακόψουν τη χρηματοδότηση του Διεθνούς Οργανισμού Υγείας (WHO), καθώς, όπως ανέφερε ο Αμερικανός Πρόεδρος, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας «απέτυχε στο βασι-

1 Beijing Declaration and Platform for Action (1995): Strategic Objectives_ A. Women and Poverty, D. Violence against Women, F. Women and Economy, United Nations, διαθέσιμο στο: https://beijing20.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf

2 UN Secretary General Policy Brief: The impact of Covid-19 on women (2020), United Nations, διαθέσιμο στο: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women#view>

κό του καθήκον» σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση της πανδημίας,³ παρά τη σοκαριστική ειρωνεία που αποπνέουν, λειτουργούν επίσης και ως μια υπενθύμιση του ιδεολογικού και πολιτικού υπόβαθρου των επικρατουσών νεοφιλελεύθερων πολιτικών που εφαρμόζονται για την υγεία.

Η παγκόσμια οικονομία σημειώνει γενική πτώση της τάξης του 3% εξαιτίας της κρίσης του Covid-19, την οποία το Διεθνές Οικονομικό Ταμείο έχει χαρακτηρίσει τη «χειρότερη από την εποχή της “Μεγάλης Ύφεσης”».⁴ Ωστόσο, στην πραγματικότητα, οι οικονομικές, υγειονομικές και κοινωνικές διαστάσεις της πανδημίας συνδυάζονται με τις βαθιές επιπτώσεις της μακροχρόνιας λιτότητας και της δημιουργίας οικονομικών χρέους. Στις χώρες του Παγκόσμιου Νότου η εξάρτηση των οικονομικών από τις κρίσεις χρέους αποδεικνύεται θανάσιμη για τα συστήματα δημόσιας υγείας. Η προτεραιοποίηση της αποπληρωμής του χρέους σε συνδυασμό με την υποχρηματοδότηση των συστημάτων υγείας υπονομεύουν τη λειτουργικότητα των δομών ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και την ικανότητά τους (capacity) να ανταποκριθούν στις επείγουσες υγειονομικές ανάγκες της πανδημίας.⁵ Επιπλέον, οι δυσανάλογοι κίνδυνοι στους οποίους εκτίθενται διάφορες κοινωνικές ομάδες επιβιβάζουν τον κυρίαρχο ταξικό χαρακτήρα της πρόσβασης στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.

1.1 Οι έμφυλες όψεις της υγειονομικής κρίσης

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η τρέχουσα κρίση της κοινωνικής φροντίδας έχει ισχυρές έμφυλες όψεις: Οι γυναίκες υπερεκπροσωπούνται στα επαγγέλματα υγείας –σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat του 2019 το 78% των απασχολούμενων σε δομές υγείας είναι γυναίκες–,⁶ ενώ ταυτόχρονα στις

3 Corona virus, “US to halt funding to WHO says Trump”, 15/04/2020, BBC News, διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52289056>

4 Isabela Kwai (2020), “The morning briefing”, 15/04/2020, *New York Times*, διαθέσιμο στο: https://www.nytimes.com/2020/04/14/briefing/coronavirus-britain-world-health-organization.html?campaign_id=51&emc=edit_dk_20200415&instance_id=17651&nl=morning-briefing®_id=60826571&segment_id=25194&te=1&user_id=ad1a4633b0227038bd860c187e49e2a5

5 Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ευρωπαϊκού Δικτύου για το Χρέος και την Ανάπτυξη, σαράντα έξι χώρες του Παγκόσμιου Νότου διαθέτουν περισσότερους πόρους στην εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους από ό,τι στη δημόσια υγεία: «7,8% του ΑΕΠ για την εξυπηρέτηση του χρέους, 1,8% για τη δημόσια υγεία», Euro-Dad (2020), “Covid-19 and Debt in the Global South: Protecting the most vulnerable in times of crisis”, 26/03/2020, European Network on Debt and Development, διαθέσιμο στο: https://eurodad.org/covid19_debt1

6 «14,7 εκατομμύρια άτομα απασχολούνται σε επαγγέλματα υγείας», Υγεία.watch,

συνθήκες του επιβεβλημένου περιορισμού στο σπίτι αναλαμβάνουν δυσανάλογα τις ευθύνες της φροντίδας των παιδιών, των ηλικιωμένων ή των ασθενών. Επιπλέον, η τρέχουσα υγειονομική κρίση αναπόφευκτα επιδρά στις εδώ και μια δεκαετία δοκιμαζόμενες σχέσεις εργασίας, στο εσωτερικό των οποίων αντανακλώνται και έντονες έμφυλες ανισότητες. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, η καταμετρημένη ανεργία έφτασε τον Ιανουάριο του 2020 στο 16,4% στον γενικό πληθυσμό και 22% στις ηλικίες 25-34, ενώ η ανεργία των γυναικών παραμένει σταθερά υψηλότερη από εκείνη των ανδρών (21%).⁷ Παρά το ότι για την ώρα δεν υπάρχουν διαθέσιμα συγκριτικά στοιχεία αναφορικά με τον αντίκτυπο της κρίσης του Covid-19 στις εργασιακές σχέσεις, το πλήθος των καταγγελιών για εργοδοτικές αυθαιρεσίες εν μέσω πανδημίας καθώς και η διαφαινόμενη μονιμοποίηση των νέων μορφών επισφαλούς εργασίας, που περιλαμβάνουν την τηλεργασία, την εκ περιτροπής εργασία και την ενδεχόμενη μετατροπή θέσεων σταθερής εργασίας σε ημιαπασχόληση, προετοιμάζουν για την ανάδειξη μιας ελληνικής εκδοχής *Gig* αγοράς εργασίας βασιζόμενη στην ευέλικτη, προσωρινή και εξ αποστάσεως απασχόληση.⁸ Ακόμα, ο τρόπος που διάλεξε να ρυθμίσει η ελληνική κυβέρνηση τα ζητήματα της εργασίας μέσα στις συνθήκες της πανδημίας ενισχύει αυτή τη διαφαινόμενη κατεύθυνση. Είναι χαρακτηριστικό ότι, σύμφωνα με τα μέτρα που ανακοινώθηκαν με την Κοινή Υπουργική Απόφαση (12998/232/2020), προβλέπεται για τις επιχειρήσεις η δυνατότητα να αναστείλουν συμβάσεις ή να εισαγάγουν εκ περιτροπής εργασία με οποιαδήποτε αναλογία μισθού.

Ο επιβεβλημένος περιορισμός στο σπίτι επιδεινώνει κι άλλο τις συνθήκες διαβίωσης των γυναικών, των παιδιών και των εφήβων που ζουν σε κακοποιητικό περιβάλλον. Για την περίπτωση της Ελλάδας, σύμφωνα με στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, οι εισερχόμενες κλήσεις στον αριθμό 19500

09/04/2020, διαθέσιμο στο: <https://www.ygeiawatch.com.cy/news/eidhseis/147-ek-atoma-apasxoloyntai-se-epaggelmata-ygeias>

⁷ Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: Ιανουάριος 2020, Ελληνική Στατιστική Αρχή, τελευταία δημοσίευση 09/04/2020, διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJ002/>

⁸ Ο όρος *Gig* αναφέρεται στην ανάπτυξη μιας αγοράς εργασίας, στην οποία επικρατούν μορφές προσωρινής, εξ αποστάσεως εργασίας.

κατά το μήνα Μάρτιο αυξήθηκαν κατά 16,5% και ειδικότερα οι κλήσεις που συνδέονταν με την καταγγελία περιστατικού ενδοοικογενειακής βίας αυξήθηκαν κατά 6,5%.⁹ Η ενδεχόμενη όξυνση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας μέσα στις ιδιαίτερες συνθήκες που η επιβεβλημένη παραμονή στο σπίτι διαμορφώνει, σε συνδυασμό με την υπερφόρτωση των αποδυναμωμένων από τη λιτότητα δομών υγείας και κοινωνικής φροντίδας σε συνθήκες πανδημίας, θέτουν ακόμα περισσότερα εμπόδια για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος και την παροχή επαρκούς υγειονομικής και κοινωνικής στήριξης στις επιζήσασες ενδοοικογενειακής βίας. Οι περιορισμένες δυνατότητες φιλοξενίας αλλά και οι ελλείψεις σε διερμηνείες και σε άλλα προστατευτικά μέσα, καθώς και η απομόνωση και ο αποκλεισμός που έχουν επιβληθεί στις προσφυγικές δομές, διαμορφώνουν απειλητικές συνθήκες για τη ζωή εκατοντάδων γυναικών.

Τέλος, όπως ήταν αναπόφευκτο, το ξέσπασμα της πανδημίας επιδείνωσε κι άλλο τις ήδη απειλητικές για την υγεία και τη ζωή των κατοίκων συνθήκες διαβίωσης στα «hot spots» και τα «camps» στα νησιά και στην ενδοχώρα. Αγνωώντας τις εκκλήσεις της επιστημονικής κοινότητας, των διεθνών οργανώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και των εργαζόμενων και των ίδιων των κατοίκων στα «camps», η ελληνική κυβέρνηση επιμένει να μη λαμβάνει σοβαρά μέτρα αποσυμφόρησης και μετακίνησης των ανθρώπων σε κατάλληλους χώρους διαμονής εξασφαλίζοντάς τους την ελεύθερη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη. Αντιθέτως, προχώρησε σε ρατσιστικούς αποκλεισμούς ολόκληρων δομών και απαγόρευση μετακινήσεων, όπως έγινε με τη δομή της Ριτσώνας.¹⁰ Μια ανάλογη πολιτική αποκλεισμού εφαρμόστηκε και στην

9 «Άμεση ανάγκη έκτακτων μέτρων για τα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας», Δελτίο Τύπου Διοτίμα, 08/04/2020, διαθέσιμο στο: <https://diotima.org.gr/ektakta-metra-gia-endoikogenaiki-via/>

10 Η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Άνθρωπου ανέφερε ότι το «σχέδιο προβλέπει μεν υγειονομικό αποκλεισμό, όχι όμως αποτελεσματικά μέτρα προφύλαξης της υγείας των αποκλεισμένων, σε καταυλισμούς που στερούνται στοιχειωδών συνθηκών υγιεινής και ιατροφαρμακευτικών υπηρεσιών. Επιπλέον, η αναστολή της λειτουργίας της Υπηρεσίας Ασύλου μέχρι τις 15 Μαΐου δεν επιτρέπει την ομαλοποίηση της κατάστασης», Θέσεις ΕΛΕΔΑ για τα Δικαιώματα σε καιρούς πανδημίας: Δημοκρατική επαγρύπνηση και ανάγκη διαφύλαξης της κοινωνικής συνοχής, ΕΛΕΔΑ, Απριλίου 2020, διαθέσιμο στο: <https://www.hlhr.gr/%ce%b8%ce%b5%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%83-%ce%b5%ce%bb%ce%b5%ce%b4%ce%b1-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%ce%b9%cf%89%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%cf%83%ce%b5-%ce%ba%ce%b1%ce%b9%cf%81/>

περίπτωση του καταυλισμού Ρομά στη Νέα Σμύρνη της Λάρισας,¹¹ χωρίς να έχει προηγουμένως υπάρξει μέριμνα για την παροχή μέσων κοινωνικής και υγειονομικής υποστήριξης στους κατοίκους του καταυλισμού.

Υπό το πρίσμα όλων των προηγουμένων, δε χωρά αμφιβολία ότι οι κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της κρίσης του Covid-19 κάνουν επιτακτική την ανάγκη αναζήτησης νέων τρόπων για την κοινωνική συνεργασία και για τη ριζοσπαστικοποίηση της κοινωνικής φροντίδας. Τα εμπόδια τα οποία θέτει η επιβεβλημένη φυσική αποστασιοποίηση για τη λειτουργία και την ενεργοποίηση δικτύων οριζόντιας φροντίδας και αλληλεγγύης, που αμφισβητούν ταξικές και έμφυλες ιεραρχίες, είναι σημαντικά, αλλά όχι αξεπέραστα όπως αποδεικνύει η καθημερινότητα. Η διατήρηση της επικοινωνίας, η συνέχιση του διαλόγου και η έγνοια για τη συμπερίληψη σε αυτόν όλο και περισσότερων ανθρώπων μπορούν να αποτελέσουν μια πρώτη πράξη προετοιμασίας για τις κρίσιμες κοινωνικές μάχες που πρόκειται να δοθούν στη συνέχεια.

.....
11 «Σε καραντίνα οικισμός Ρομά στη Λάρισα», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 09/04/2020, διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/238661_se-karantina-oikismos-romasti-larisa

2

Η θέση της γυναίκας στην πολύπαθη ελληνική οικονομία: η τρομακτική κάθοδος της προόδου μιας κοινωνίας

2.1. Εισαγωγή

Στο τεύχος του Μαρτίου του 2019 της τριμηνιαίας έκδοσης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) *Finance & Development*, η Κριστίν Λαγκάρντ, πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και πρώην γενική διευθύντρια του ΔΝΤ, χαρακτηρίζει «παγκόσμια επιταγή» την ενδυνάμωση της θέσης των γυναικών στην οικονομία.¹² Ωστόσο, αυτή η ηχηρή έκφραση δέσμευσης για την επίτευξη μιας παγκόσμιας οικονομίας χωρίς διακρίσεις και με ισοτιμία των φύλων έρχεται σε αντίθεση με τον αναμφίβολα αρνητικό αντίκτυπο της παγκόσμιας οικονομικής πολιτικής του ΔΝΤ για το μέλλον της ισότητας των φύλλων. Το φύλο παραμένει σημαντικός παράγοντας για τη θέση ενός ατόμου στην οικονομία στις αναπτυσσόμενες και στις αναπτυγμένες οικονομίες εξίσου.

Οι διαρθρωτικές τροποποιήσεις που επιβάλλουν οι πολιτικές λιτότητας σε όλη την Ευρώπη, την Ασία, την Αφρική και τη Νότια Αμερική έχουν ως αποτέλεσμα την ανεργία, τη συρρίκνωση και την ιδιωτικοποίηση του τομέα της πρόνοιας, και σε πολλές περιπτώσεις την αποβιομηχάνιση.¹³ Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, οι γυναίκες –και ιδιαίτερα οι φτωχές γυναίκες– φέρουν το δυσανάλογο βάρος των νεοφιλελεύθερων ελλειμματοκεντρικών οικονομικών πολιτικών. Σύμφωνα με το *World Employment Social Outlook* του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (ILO), «οι

12 Christine Lagarde, "A global imperative: Empowering women is critical for the world's economy and people," *Finance & Development* 56 (Μάρτιος 2019), σ. 5.

13 Gender Development Network, "Submission to the Independent Expert on foreign debt and human rights on the links and the impact of economic reforms and austerity measures on women's human rights," Μάρτιος 2018, σ. 1.

εργαζόμενες γυναίκες είναι πιθανότερο από τους άντρες να είναι άνεργες σε μεγάλες περιοχές του κόσμου»¹⁴ και «η φτώχεια παρά την εργασία είναι διαδεδομένη τόσο σε γυναίκες όσο και σε άντρες».¹⁵

Στην Ελλάδα, μια χώρα με τραυματική εμπειρία από τις πολιτικές δανεισμού του ΔΝΤ, η κρίση απασχόλησης και η υποτίμηση της εργασίας έχουν αποτελέσει σημαντικά πλήγματα στην ανάπτυξη της χώρας. Όπως αναφέρει η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για το ζήτημα των Διακρίσεων, παρά το ισχυρό νομικό και θεσμικό πλαίσιο για την προώθηση της ισότητας των φύλων, που έχει θεσπίσει η Ελλάδα, «η απώλεια θέσεων και η άνοδος της επισφαλούς εργασίας εξαιτίας της οικονομικής κρίσης συνεχίζουν να επηρεάζουν δυσανάλογα τις γυναίκες, καθιστώντας τις πιο ευάλωτες στη φτώχεια».¹⁶

Δεδομένων των παραπάνω, η εικοστή πέμπτη επέτειος από τη Διακήρυξη του Πεκίνου και την Πλατφόρμα για Δράση (1995) θα πρέπει να γίνει αφορμή για στοχασμό και πολιτικό σχεδιασμό, και όχι αφορμή για φαντασμαγορικούς εορτασμούς.¹⁷ Αυτή η σύντομη μελέτη στοχεύει να ερευνήσει το χάσμα που υπάρχει μεταξύ διεθνών και εθνικών πολιτικών και νομοθεσίας, που προωθούν την ισότητα των φύλων και της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας. Ως βασικά σημεία αναφοράς της χρησιμοποιεί τη Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (1979), την εικοστή πέμπτη επέτειο από την Διακήρυξη του Πεκίνου και την Πλατφόρμα για Δράση και την Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, οι οποίες μπορούν να προσεγγιστούν ως συμπληρωματικά έγγραφα.

Στόχος του παρόντος άρθρου δεν είναι να απορρίψει εξολοκλή-

14 International Labour Office, *World Employment Social Outlook: Trends for Women* (Γενεύη: ILO, 2018), διαθέσιμο στο: https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/trends-forwomen2018/WCMS_619577/lang-en/index.htm

15 International Labour Office, *World Employment Social Outlook: Trends for Women*, ό.π., σ. 11

16 «Αυτή τη στιγμή η Ελλάδα έχει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά γυναικείας ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και είναι η χώρα με τη χαμηλότερη κατάταξη στο Δείκτη Ισότητας των Φύλων στην ΕΕ. Η κατάσταση είναι ακόμα χειρότερη για περιθωριοποιημένες ομάδες, όπως οι μετανάστριες και οι γυναίκες Ρομά». Γραφείο του Υπατου Αρμοστή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, "Greece must put gender equality at the heart of economic and social recovery, say UN independent experts," Γενεύη/Αθήνα, Απρίλιος 2019, διαθέσιμο στο: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24480>

17 Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η Ελλάδα δεν έχει υποβάλει ακόμα συνολική ανασκόπηση όσον αφορά την πρόοδο που σημειώθηκε με την εφαρμογή των οδηγιών και των στόχων της Διακήρυξης του Πεκίνου και της Πλατφόρμας για Δράση.

ρου αυτά τα έγγραφα και τις πολιτικές, αλλά να ασκήσει εποικοδομητική κριτική, συμβάλλοντας έτσι στην καλύτερη κατανόηση του κοινωνικού υπόβαθρου του άνισου καθεστώτος φύλου, που επικρατεί. Θα εστιαστούμε κυρίως στη «θέση της γυναίκας στην οικονομία» (απασχόληση, πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους, μισθούς κτλ.), καθώς αποτελεί μέτρο αντιπροσωπευτικό της θέσης της στην κοινωνία. Το παρόν άρθρο μπορεί να θεωρηθεί συνέχεια του *Οι έμφυλες διαστάσεις του καθεστώτος λιτότητας στην Ελλάδα: 2010-2017*, μελέτης που δημοσίευσε το Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ (σε ελληνική και αγγλική έκδοση) το 2018.¹⁸

2.2. Μετά την «πικρή» ελληνική εμπειρία

A. ΑΝΑΚΑΜΠΤΕΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ;

Αν και η αφήγηση περί οικονομικής ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας είναι ιδιαιτέρως διαδεδομένη στους κύκλους της λεγόμενης «Τρίοικας» (Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου) και της δεξιάς (με ακροδεξιούς «τόνους») ελληνικής κυβέρνησης, η καθημερινή πραγματικότητα στην Ελλάδα τη διαψεύδει. Το ποσοστό ανεργίας στη χώρα συνεχίζει να είναι πολύ υψηλό (16,6%) –παρότι πρόκειται για το χαμηλότερο ποσοστό ανέργων από το 2011–,¹⁹ πάνω από 87.500 μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις έχουν κλείσει από την αρχή της οικονομικής κρίσης πριν από έντεκα χρόνια και το διαθέσιμο προσωπικό εισόδημα έχει συρρικνωθεί κατά 14,5%.²⁰ Επιπλέον, οι ιδιωτικές τράπεζες –τα συμφέροντα των οποίων ήταν σχεδιασμένο ώστε να εξυπηρετεί το Μνημόνιο του 2010–²¹ απειλούν τώρα

18 Η συγκεκριμένη μελέτη ήταν μέρος του πρότζεκτ "When the belt can't get any tighter: Mapping the impacts of austerity on women's lives across Europe" του RLS (2018), διαθέσιμο στο: <https://www.rosalux.de/en/news/id/38926/when-the-belt-cant-get-any-tighter-1/>. Ορισμένα από τα ευρήματα των «μελετών λιτότητας» παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν στην επιτροπή για τη θέση της γυναίκας (commission on the status of women [csw63]) σε μια παράλληλη εκδήλωση που οργάνωσε το RLS NYC το 2019. Η συζήτηση υπάρχει και σε μορφή podcast, διαθέσιμη στο: <http://www.rosalux-nyc.org/rls-nyc-at-the-commission-on-the-status-of-women-csw63/>

19 "Greece unemployment rate," Trading Economics, διαθέσιμο στο: <https://tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate>

20 Γαλανόπουλος, Αντώνης – Νίκας, Σωτήρης, "What recovery? Distressed Greeks ask as banks seize their homes," Bloomberg, 3/5/2019, διαθέσιμο στο: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-05-03/distressed-greeks-say-what-recovery-as-banks-seize-homes>

21 Eric Toussaint, "Banks are responsible for the crisis in Greece: debts from Greece are odious," 9/1/2017, Committee for the Abolition of Illegitimate Debt, διαθέσιμο στο: <http://www.cadtm.org/Banks-are-responsible-for-the>

να κατάσχουν τα σπίτια όσων δεν είναι σε θέση να αποπληρώσουν τα δάνειά τους.²²

Επιπροσθέτως, ο κίνδυνος της φτωχοποίησης είναι μια σημαντική πλευρά της κοινωνικής κρίσης που εκτυλίσσεται αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα, σχεδόν ενάμιση χρόνο μετά το Τρίτο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας (2ο Αυγούστου 2018).²³ Σύμφωνα με την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (SILC) της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) για το έτος 2018 (με περίοδο αναφοράς το 2017), το 18,5% του πληθυσμού βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας, με εισοδήματα που ανέρχονται περίπου σε «4.718 ευρώ ετησίως ανά άτομο και σε 9.908 ευρώ για νοικοκυριά με δύο ενηλίκους και δύο εξαρτώμενα παιδιά ηλικίας κάτω των 14 ετών».²⁴ Είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί ότι ο πληθυσμός που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (στις οποίες περιλαμβάνονται τα κοινωνικά επιδόματα, τα βοηθήματα κτλ.) είναι 20,2%.²⁵ Ενώ κατά τα προηγούμενα έτη ήταν ελαφρώς υψηλότερο για τις γυναίκες, από το 2017 το ποσοστό κινδύνου φτώχειας εμφανίζεται σχεδόν ίδιο και για τα δύο φύλα.²⁶

Μια άλλη πολύ σημαντική πλευρά που ανέδειξε η Θεματική Αναφορά του Ευρωπαϊκού Δικτύου Κοινωνικής Πολιτικής "In-Work poverty in Greece for 2019" είναι ότι, από τη μια, το ποσοστό φτώχειας παρά την εργασία στην Ελλάδα και για τα δύο φύλα είναι ένα από τα μεγαλύτερα στην ΕΕ (12,8% το 2017)²⁷ και, από την άλλη, ότι το ποσοστό φτώχειας παρά την εργασία κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (από 15,1% το 2012 σε 12,8% το 2017) εξηγείται από το γεγονός ότι πολλοί εργαζόμενοι που βρίσκονταν σε καθεστώς φτώχειας παρά την εργασία κατέληξαν άνεργοι.²⁸

22 Γαλανόπουλος, Αντώνης – Νίκας, Σωτήρης, "What recovery? Distressed Greeks ask as banks seize their homes," ό.π.

23 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. "Greece: The Third Economic Adjustment Programme," διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/financial-assistance-euro-zone-members/greece-programme/>

24 Ελληνική Στατιστική Αρχή, «Κίνδυνος Φτώχειας». Εισοδήμα και Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών (SILC) 2018, 21/6/2019, διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA10/2018>

25 Ελληνική Στατιστική Αρχή, «Κίνδυνος Φτώχειας». ό.π., σ. 4.

26 Ελληνική Στατιστική Αρχή, «Κίνδυνος Φτώχειας». ό.π., σ. 5.

27 Ζιώμας, Δημήτρης – Μπούζας, Νικόλαος – Καπέλλα, Αντουανέττα – Κωνσταντίνου, Δανάη, *In-work Poverty: Greece* (Βρυξέλες: European Social Policy Network, 2019), σελ. 7, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&furtherNews=yes&langId=en&newsId=9378>.

28 Ζιώμας, Δημήτρης – Μπούζας, Νικόλαος – Καπέλλα, Αντουανέττα – Κωνσταντίνου, Δανάη, *In-work Poverty: Greece*, ό.π., σ. 8.

Το καθεστώς απασχόλησης των γυναικών

Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, το εποχικά διορθωμένο ποσοστό ανεργίας τον Οκτώβριο του 2019 ανήλθε σε 16,6% έναντι του αναθεωρημένου προς τα κάτω 18,5% τον Οκτώβριο του 2018 και του 16,8% τον Σεπτέμβριο του 2019.²⁹ Όπως αναφέρεται στο *World Employment Social Outlook* του 2019, αυτή η πτώση της ανεργίας ήταν «εκτενής σε όλες τις χώρες». Ωστόσο, «ήταν πιο έντονη στην Ελλάδα (-2,3 ποσοστιαίες μονάδες), την Πορτογαλία (-2,0 ποσοστιαίες μονάδες) και την Ισπανία (-1,7 ποσοστιαίες μονάδες), χώρες που το 2017 είχαν ποσοστά ανεργίας υψηλότερα από τον μέσο όρο της υποπεριφέρειας».³⁰ Επιπλέον, σύμφωνα με το Δείκτη Ισότητας των Φύλων για το 2019, η Ελλάδα και η Ιταλία έχουν το χαμηλότερο ποσοστό γυναικείας απασχόλησης (31%), ενώ οι Ελληνίδες έχουν επίσης περιορισμένη πρόσβαση σε χρηματοδότηση.³¹

Το έμφυλο χάσμα στην απασχόληση και στους μισθούς

Σύμφωνα με τις στατιστικές της Eurostat για το έμφυλο μισθολογικό χάσμα, το ποσοστό του μη διορθωμένου έμφυλου μισθολογικού χάσματος στην Ελλάδα είναι 12,5%,³² ποσοστό χαμηλότερο από τον μέσο όρο έμφυλου μισθολογικού χάσματος στην ΕΕ (16%). Ωστόσο, αυτό το ποσοστό θα πρέπει να αποτιμηθεί στο πλαίσιο της ευρύτατης απώλειας θέσεων εργασίας σε παραδοσιακά ανδροκρατούμενους τομείς με μεγαλύτερες απολαβές, όπως τα οικοδομικά έργα και οι βιοτεχνίες.³³ Αξίζει να σημειώ-

29 Ελληνική Στατιστική Αρχή, «Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: Οκτώβριος 2019», 9/1/2010, διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/documents/20181/16866686/%CE%88%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1+%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D+%CE%94%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D+%28+%CE%9F%CE%BA%CF%84%CF%8E%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82+2019+%29.pdf/d551f104-0148-eb3f-1328-ad9of72f7498?t=1578563981320>

30 International Labour Office, *World Employment Social Outlook: Trends 2019* (Γενεύη: ILO, 2019), σ. 49, διαθέσιμο στο: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_670542.pdf

31 "Greece last in gender equality 2017, report finds," Ekathimerini, 15/10/2019, διαθέσιμο στο: <http://www.ekathimerini.com/245538/article/ekathimerini/news/greece-last-in-eu-ingender-equality-in-2017-report-finds>

32 Eurostat, "Gender pay gap statistics: the unadjusted gender pay gap, 2017 (the difference between average gross hourly of male and female employees as % of male gross earnings)," Φεβρουάριος 2019, διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics

33 European Federation of Public Service Unions, *The Gender Pay Gap in Public Ser-*

σουμε ότι από την αρχή της κρίσης οι ανδροκρατούμενοι τομείς συνέβαλαν κατά 54% στη συνολική πτώση της απασχόλησης στην Ελλάδα.³⁴ Παρ' όλα αυτά, το πιο ανησυχητικό συμπέρασμα είναι ότι τυχόν μείωση του μισθολογικού χάσματος στην απασχόληση και στους μισθούς δεν σημαίνει απαραίτητως την αναβάθμιση της θέσης των γυναικών στο περιβάλλον εργασίας, αλλά πιθανότατα αντικατοπτρίζει την επιδείνωση του εργασιακού καθεστώτος τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άντρες.

Η θέση της μετανάστριας γυναίκας

Οι συνθήκες διαβίωσης στο κέντρο υποδοχής και ταυτοποίησης της Μόριας στη Λέσβο –που περιγράφεται ως η χειρότερη «περίπτωση δικαιωμάτων»³⁵ στην Ελλάδα και την ΕΕ– αντικατοπτρίζουν τη σημασία της κρίσης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που αντιμετωπίζει η Ελλάδα από το καλοκαίρι του 2015. Σύμφωνα με τη Human Rights Watch, «οι γυναίκες και τα κορίτσια στη Μόρια αισθάνονται ότι είναι υπερβολικά επικίνδυνο να επισκέπτονται την τουαλέτα», ανέφερε η Hillary Margolis, επικεφαλής ερευνήτρια για τα δικαιώματα των γυναικών στη Human Rights Watch. «Η ζωή τους καθορίζεται από το φόβο, και αυτό δεν θα αλλάξει, εκτός αν η ελληνική κυβέρνηση αντιμετωπίσει τους διάχυτους αυτούς κινδύνους που αντιμετωπίζουν».³⁶ Αναπόφευκτα, αυτές οι κακές συνθήκες διαβίωσης και η συνεχής παραβίαση των δικαιωμάτων των γυναικών είναι η κύρια αιτία της κοινωνικής περιθωριοποίησής τους.³⁷ Για το θέμα αυτό, ελάχιστη –ή καθόλου– πρόοδος έχει σημειωθεί για τη διαδικασία της ένταξης των μεταναστριών και των γυναικών που αιτούνται άσυλο στην αγορά εργασίας.

vices, Βρυξέλλες, 2013, σ. 5, διαθέσιμο στο: https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/Gender_pay_gap_FINAL_report.pdf

34 Καραμεσίνη, Μαρία – Κουντεντάκης, Φραγκίσκος, "Labour Market Flows and Unemployment Dynamics by Sex in Greece During the Crisis," *Revue de l'OFCE*, No. 133 (2014), σσ. 215-239.

35 Nikolaj Nielsen, "Greek migrant hotspot now EU's worst right issue," 7/11/2019, EUobserver, διαθέσιμο στο: <https://euobserver.com/migration/146541>

36 Human Rights Watch, «Ελλάδα: οι συνθήκες στους καταυλισμούς θέτουν σε κίνδυνο τις γυναίκες και τα κορίτσια. Οι αιτούσες άσυλο δεν έχουν ασφαλή πρόσβαση σε τρόφιμα, νερό, υγιεινική περίθαλψη», 4/12/2019, διαθέσιμο στο: <https://www.hrw.org/el/news/2019/12/04/336301>

37 «Η παραβίαση των δικαιωμάτων των μεταναστριών είναι μια από τις βασικές βαθύτερες αιτίες της περιθωριοποίησής τους και της βίας στις χώρες ασύλου». Atuhaire, Pearl K. – Kaye, Sylvia, "Through the Lens of Forced Displacement: Refugee Women's Rights as Human Rights," *International Journal of Business, Human and Social Sciences* 10, No. 2 (2016), σ. 454.

Η γυναικεία επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα

Σύμφωνα με το δέκατο τρίτο (13^ο) Ενημερωτικό Σημείωμα του Παρατηρητηρίου της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής και Πολιτικής Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ) για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα (Δεκέμβριος 2017), «στην Ελλάδα το 29,5% του συνόλου των γυναικών εργαζομένων αυτοαπασχολείται, σε αντίθεση με την ΕU-28, όπου οι αυτοαπασχολούμενες γυναίκες αποτελούν το 11,8% επί του συνόλου».

Εντούτοις, στο πλαίσιο της μόνιμης ύφεσης στην Ελλάδα, τα επιχειρηματικά κίνητρα ποικίλλουν. Από αυτή την άποψη, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα, καθώς και η έλλειψη σταθερής εργασίας πλήρους απασχόλησης, έχουν καταστήσει την επιχειρηματικότητα τελευταία επιλογή για την επιβίωση πολλών γυναικών και ανδρών. Ωστόσο, σύμφωνα με τα δεδομένα της ΓΓΙΦ, «η επιχειρηματικότητα ανάγκης», αν και είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες, δεν απέχει ιδιαίτερας από την αντίστοιχη στους άντρες (24% έναντι 21%).³⁸ Από την άλλη, είναι αξιοσημείωτο ότι η γυναικεία επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων παραμένει σε υψηλά επίπεδα (σχεδόν 42%), σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2016-2017, που δημοσίευσε το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών.³⁹

Ξεκινώντας από τη δεκαετία του '50, οι γυναικείοι αγροτικοί συνεταιρισμοί έχουν μεγάλη ιστορία στην Ελλάδα και έχουν συμβάλει σημαντικά στην αύξηση των εισοδημάτων των αγροτικών οικογενειών και στην άνοδο της κοινωνικής θέσης των αγροτισσών.⁴⁰ Ωστόσο, στο πλαίσιο της κοινωνικής κρίσης που εκτυλίσσεται, εξαιτίας της γραφειοκρατίας, της έλλειψης κατάρτισης στις νέες τεχνολογίες και τις παραδοσιακές δομές, πολλές από αυτές λειτουργούν ως κλειστές οικογενειακές επιχειρήσεις. Έτσι, οι συνεταιρισμοί παραγωγών μικρής κλίμακας δεν έχουν αναδειχτεί σε σημαντική εναλλακτική για τη γυναικεία απασχόληση σε αγροτικές περιοχές.

38 Atuhaire, Pearl K. – Kaye, Sylvia, "Through the Lens of Forced Displacement: Refugee Women's Rights as Human Rights," *ό.π.*

39 Τσακανίκας, Άγγελος – Γιωτόπουλος, Ιωάννης – Σταυράκη, Σοφία – Βαλαβανιώτη, Ευαγγελία, *Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2016-2017: Σε κάμψη η νέα επιχειρηματικότητα*, Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Νοέμβριος 2017, σ. 4.

40 Λασιθιωτάκη, Αικατερίνη – Ρουμπάκου, Αργυρώ, "Rural Women Cooperatives at Greece: A Retrospective Study," *Open Journal of Business and Management* 2, No. 2 (2014), σσ. 127-137. doi:10.4236/ojbm.2014.22016.

2.3. Εξετάζοντας τον κοινωνικό αντίκτυπο ενός καταστροφικού οικονομικού μοντέλου για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ισότητα των φύλων με σημείο αναφοράς τη σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (1979), την εικοστή πέμπτη επέτειο από τη διακήρυξη του Πεκίνου και την πλατφόρμα για δράση και την ατζέντα 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη

A. ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (CEDAW)

Το Άρθρο 11 της Σύμβασης για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (1979) περιγράφει σαφώς τα μέτρα που θα πρέπει να λάβουν όλα τα κράτη-μέλη, για να εξαλειφθούν οι έμφυλες διακρίσεις στην αγορά εργασίας και για να διασφαλιστεί η ισότιμη πρόσβαση στην απασχόληση ως αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα.⁴¹ Το άρθρο αναφέρει, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα σε ίσες δυνατότητες απασχόλησης, το δικαίωμα ίσης αμοιβής, το δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της ασφάλειας των συνθηκών εργασίας, το δικαίωμα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και κοινωνικής ασφάλισης, την παροχή πληρωμένων αδειών εγκυμοσύνης και το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Αυτές οι οδηγίες εντάχθηκαν στην πλειονότητά τους στην εργατική νομοθεσία της Ελλάδας στις αρχές του 1980 (με το Νόμο 1411/1984). Ωστόσο, η δημοσιονομική κρίση λειτούργησε ως «βολική» δικαιολογία για σημαντικές παραβιάσεις της εργατικής νομοθεσίας, ιδιαιτέρως στον ιδιωτικό τομέα. Επιπλέον, η εισαγωγή μορφών ευέλικτης και επισφαλούς απασχόλησης στον δημόσιο τομέα ενέτεινε το φαινόμενο των έμφυλων διακρίσεων. Όλα τα μέτρα που εισήχθησαν για να αυξήσουν τη λεγόμενη «ευελιξία της αγοράς εργασίας» έχουν υπονομεύσει τη θέση της γυναίκας στην απασχόληση και έχουν αμφισβητήσει τον πρωταρχικό πυρήνα των ίσων δικαιωμάτων για τις γυναίκες στην απασχόληση (για παράδειγμα, τα μέτρα που δίνουν στους εργοδότες τη δυνατότητα να μεταβάλλουν μονομερώς συμβόλαια πλήρους απασχόλησης σε συμβόλαια μειωμένης εκ περιτροπής εργασίας, καθώς και η κατάργηση των πληρωμένων αδειών εγκυμοσύνης).⁴²

⁴¹ Άρθρο 11, Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών, 18/12/1979, διαθέσιμο στο: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>

⁴² International Labour Office, *Report on the High-Level Mission to Greece (Athens, 19-23 September 2011)*, σ. 47.

Οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που επιβλήθηκαν από τις συμφωνίες οικονομικής προσαρμογής ακύρωσαν κάποιες από τις σημαντικότερες όψεις της προστασίας της εργασίας (για παράδειγμα, τους Νόμους 3899/2010 και 4024/2011 ακυρώνοντας τη συλλογική διαπραγμάτευση). Επιπλέον, η επισφαλής εργασία έχει καταστεί πεδίο αναπαραγωγής κάθε μορφής διακρίσεων με βάση το φύλο, τη φυλή και την αναπηρία, καθώς και εργοδοτικής βίας, και ο κατάλογος συνεχίζεται.

Επιπλέον, η επιστροφή της Νέας Δημοκρατίας στην κυβέρνηση τον Ιούλιο του 2019 συνοδεύτηκε από νομοθετικές οπισθοδρομήσεις όσον αφορά την ισότητα και την έμφυλη δικαιοσύνη στην Ελλάδα. Οι προτεινόμενες τροποποιήσεις του Άρθρου 5.2 («ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας»)⁴³ του ελληνικού Συντάγματος ώστε να περιλαμβάνει το φύλο, την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό στον κατάλογο με τις ομάδες που είναι ευάλωτες απέναντι σε διακρίσεις και συνεπώς χρήζουν συνταγματικής προστασίας⁴⁴ απορρίφθηκαν από το ελληνικό Κοινοβούλιο. Τέλος, το ελληνικό Κοινοβούλιο ψήφισε κυβερνητικό νομοσχέδιο το οποίο προωθούσε αυστηρότερο νόμο για το άσυλο, που περιλαμβάνει την επιτάχυνση των διαδικασιών ασύλου.⁴⁵

Διακήρυξη του Πεκίνου και Πλατφόρμα για Δράση (1995) + 25

Το 1995 η Διακήρυξη του Πεκίνου και η Πλατφόρμα για Δράση παρουσιάστηκαν ως οδικός χάρτης για την εξάλειψη της έμφυλης ανισότητας σε όλο τον πλανήτη. Είκοσι πέντε χρόνια αργότερα, αυτός ο οδικός χάρτης «παραμένει επίκαιρος»,⁴⁶ όπως παραδέχεται ο Μπαν Κι-μουν στον πρόλόγο του για την έκδοση του 2014. Μετά την υιοθέτηση της διακήρυξης από εκατόν ογδόντα εννιά χώρες (ανάμεσά τους και η Ελλάδα), σημειώθηκε

43 Το Άρθρο 5.2 αναφέρει αρχικά: «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο». Σύνταγμα της Ελλάδας, όπως αναθεωρήθηκε από την κοινοβουλευτική απόφαση της 27ης Μαΐου 2008 της Η΄ Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων.

44 "New Democracy Parliamentary Majority Prevents Anti-Discrimination Amendment from Inclusion in Greek Constitution," Vouliwatch, 3/12/2019.

45 "Greek parliament approves stricter asylum law," 1/11/2019, Ekathimerini.com, διαθέσιμο στο: <http://www.ekathimerini.com/246031/article/ekathimerini/news/greek-parliamentapproves-stricter-asylum-law>

46 UN Women, *Beijing Declaration and Platform for Action: Beijing+5 Political Declaration and Outcome* (United Nations: Νέα Υόρκη, 2014), σ. 1.

εξαιρετικά αργή πρόοδος, και αυτή κατανεμημένη ανισομερώς στους δώδεκα κρίσιμους τομείς ενδιαφέροντος, που εντοπίζει η διακήρυξη.⁴⁷

Στην Ελλάδα οι πολιτικές λιτότητας έχουν αναστρέψει την πρόοδο που είχε σημειωθεί στο πεδίο της ισότητας των φύλων και των πολιτικών που προωθούν την ισότητα. Συγκεκριμένα, στο πεδίο των εργασιακών ζητημάτων (κρίσιμος τομέας ενδιαφέροντος 6 της Διακήρυξης του Πεκίνου και της Πλατφόρμας για Δράση: Γυναίκες και Οικονομία) πολλά από τα κεκτημένα των γυναικών καταργήθηκαν σταδιακά μέσα από τις πρακτικές που επικράτησαν στις επισφαλείς και ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Αντιστοίχως, ο καθοριστικός ρόλος της προοδευτικής νομοθεσίας που είχε εισαχθεί κατά την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας –για παράδειγμα, το νομικό πλαίσιο που αφορούσε μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας (Νόμος 3896/2010),⁴⁸ η γονική άδεια στον δημόσιο τομέα και για τα δύο φύλα (Νόμος 4590/2019) κτλ. – υπονομεύθηκε σημαντικά από την εργασιακή πραγματικότητα.

Παρά τα υψηλά επίπεδα ένταξης των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ο επιχειρηματικός τομέας στην Ελλάδα παραμένει ανδροκρατούμενος και η αγορά εργασίας διαχωρισμένη με βάση το φύλο. Τα έμφυλα στερεότυπα και η άνιση κατανομή των υποχρεώσεων φροντίδας συνεχίζουν να αναπαραγάγουν την έμφυλη διαίρεση στην απασχόληση. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα (για παράδειγμα, οι συνεταιρισμοί και οι νεοφυείς επιχειρήσεις [start-up]) δεν έχει αναδειχτεί σε σημαντική τάση ή εναλλακτική απασχόλησης λόγω έλλειψης κεφαλαίου, σωστής κατάρτισης και καθοδήγησης (βλ. Ενότητα 1.2).

* Η πιο πρόσφατη έρευνα σε εθνικό επίπεδο όσον αφορά την πρόοδο της υλοποίησης της Διακήρυξης του Πεκίνου και της Πλατφόρμας για Δράση στην Ελλάδα δημοσιεύτηκε το 2014.⁴⁹

47 Οι δώδεκα κρίσιμοι τομείς ενδιαφέροντος που εντοπίζει είναι: 1. Γυναίκες και φτώχεια· 2. Εκπαίδευση και κατάρτιση των γυναικών· 3. Γυναίκες και υγεία· 4. Βία κατά των γυναικών· 5. Γυναίκες και ένοπλες συγκρούσεις· 6. Γυναίκες και οικονομία· 7. Γυναίκες στην εξουσία και τη λήψη αποφάσεων· 8. Θεσμικοί μηχανισμοί για την πρόοδο των γυναικών· 9. Ανθρώπινα δικαιώματα για τις γυναίκες· 10. Γυναίκες και ΜΜΕ· 11. Γυναίκες και περιβάλλον· 12. Το νεαρό κορίτσι.

48 «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε ζητήματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της υπάρχουσας νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες σχετικές διατάξεις (Νόμος 3896/2010)», Ελλάδα, Σεξουαλική Παρενόχληση, EIGE, διαθέσιμο στο: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/regulatory-and-legal-framework/legaldefinitions-in-the-eu/greece-sexual-harassment>

49 Εθνική επισκόπηση της εφαρμογής της Διακήρυξης του Πεκίνου και της Πλατφόρμας για Δράση, Ελλάδα, 20/4/2014.

ΑΤΖΕΝΤΑ 2030 ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ (ΣΤΟΧΟΙ 5 ΚΑΙ 8)

Η έλλειψη ευκαιριών για αξιοπρεπή απασχόληση και η επισφάλεια που κυριαρχεί στην ελληνική αγορά εργασίας αποτελούν σημαντικά εμπόδια για την υλοποίηση των Στόχων 5 και 8 της Ατζέντας 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, που αφορούν «την ισότητα των φύλων [...] ως απαραίτητη βάση για έναν ειρηνικό, ακμάζοντα και βιώσιμο κόσμο» και την προώθηση της «συμπεριληπτικής και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, απασχόλησης και αξιοπρεπούς εργασίας για όλους».⁵⁰ Όπως περιγράφεται παραπάνω στην Ενότητα 1.2, οι γυναίκες στο χώρο εργασίας επιβαρύνονται δυσανάλογα από τις αρνητικές συνέπειες της λιτότητας: Η σημαντική απώλεια θέσεων εργασίας στον τομέα των δημόσιων υπηρεσιών –τομέα που παραδοσιακά ευνοούσε τη θέση της γυναίκας στην ελληνική αγορά εργασίας–, οι μεγάλες περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις της εργατικής νομοθεσίας και της συλλογικής διαπραγμάτευσης εξώθησαν πολλές γυναίκες στο περιθώριο της αγοράς εργασίας και της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό.

Επιπλέον, βαρύτερες παραβιάσεις των εργασιακών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εκδηλώνονται στον τομέα των οικιακών υπηρεσιών στην Ελλάδα. Σύμφωνα με την Έκθεση Ευρωπαϊκής Πολιτικής (Ιούνιος 2016), η οικιακή εργασία στην Ελλάδα είναι διαδεδομένη μορφή απασχόλησης για τον μεταναστευτικό πληθυσμό της χώρας – σχεδόν μία στις δύο μετανάστριες στην Ελλάδα εργάζεται στον τομέα οικιακών υπηρεσιών και φροντίδας.⁵¹ Παρά την ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου που επιτρέπει την πρόσβαση σε νόμιμη αν και ευέλικτη απασχόληση, η αγορά εργασίας ιδιωτικών υπηρεσιών φροντίδας στην Ελλάδα έχει εξελιχτεί σε σκιώδη τομέα όπου κυριαρχεί η ανασφάλιστη εργασία.⁵²

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται παραστατικά οι διασυνδέσεις ανάμεσα στις διακηρύξεις και μια σύνοψη των εργασιακών ζητημάτων και του καθεστώτος φύλου στην Ελλάδα:

50 Βιώσιμος Στόχος 8, Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη για όλους, διαθέσιμο στο: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/economic-growth/>

51 Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Trafficking in Domestic Work in Greece: A Demand-side Approach," *European Policy Brief*, Ιούνιος 2016, σ. 1, διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_briefs/demandat_policybrief_greece_dangeli.pdf

52 Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Trafficking in Domestic Work in Greece: A Demand-side Approach," *ό.π.*, σ. 2.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΕΚΙΝΟΥ ΚΑΙ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΓΙΑ ΔΡΑΣΗ	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	ΑΤΖΕΝΤΑ 2030 ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
<p>12. Γυναίκες και οικονομία</p> <p>F1. Προώθηση των οικονομικών δικαιωμάτων και της ανεξαρτησίας της γυναίκας: μεταξύ άλλων, πρόσβαση στην απασχόληση, κατάλληλες εργασιακές συνθήκες και έλεγχος των οικονομικών πόρων.</p> <p>(ΕΛ.) Η ανεργία στην Ελλάδα έχει έμφυλα χαρακτηριστικά. Το ποσοστό ανεργίας των γυναικών συνεχίζει να είναι αισθητά υψηλότερο σε σχέση με το αντίστοιχο των ανδρών (20,2% τον Οκτώβριο του 2019).</p>	<p>Άρθρο 14. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να ασχοληθούν με την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών σε αγροτικές περιοχές, ώστε να τους παρέχεται η δυνατότητα να συμμετέχουν και να επωφελούνται από την αγροτική ανάπτυξη.</p> <p>(ΕΛ.) Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας σε αγροτικές περιοχές στην ΕΕ απαντάται στην Ελλάδα.⁵³ Παρότι οι γυναίκες είναι η ραχοκοκαλιά της αγροτικής οικονομίας στην Ελλάδα, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν πολλές αντιξοότητες και δεν έχουν εύκολη πρόσβαση σε αξιοπρεπείς εισόδημα. Πολλές από αυτές εργάζονται ως συμβοηθούσες εργαζόμενες σε καθεστώς άτυπης εργασίας (38%). Από την άλλη, το νομικό πλαίσιο που προωθεί τη σύσταση γυναικείων συνεταιρισμών από τη δεκαετία του '80 έχει συμβάλει στην αύξηση του εισοδήματος της αγροτικής οικογένειας και στη χειραφέτηση πολλών γυναικών που ζουν και εργάζονται σε αγροτικές περιοχές (γυναικών επικεφαλής σε αγροκτήματα ή αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς). Ωστόσο, λόγω των ιδιαιτεροτήτων αυτής της μορφής γυναικείας επιχειρηματικότητας που αναδείχτηκε στην αγροτική Ελλάδα (της μορφής της οικογενειακής επιχείρησης), είναι δύσκολο να καθορίσουμε το ρόλο τους στην αγροτική επιχείρηση (για παράδειγμα, συχνά δηλώνονται ως επικεφαλής ή ιδιοκτήτες του 51% της αγροτικής επιχείρησης χωρίς ποτέ, στην πραγματικότητα, να είναι υπεύθυνες για τα διαχειριστικά καθήκοντα).⁵⁴</p>	<p>Στόχος 8. Προώθηση διαρκούς, συμπεριληπτικής και βιώσιμης ανάπτυξης της πλήρους και παραγωγικής απασχόλησης και της αξιοπρεπούς εργασίας για όλους.</p> <p>(ΕΛ.) Το ποσοστό ανεργίας των νέων έφτασε το 35,6% τον Οκτώβριο του 2019. Η Ελλάδα έχει επίσης ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας ατόμων με αναπηρίες στην ΕΕ (περίπου 37,2%). Στον τομέα της οικιακής φροντίδας κυριαρχεί η ανασφάλιστη εργασία (βλ. Ενότητα 1.2).</p>

53 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, "The professional status of rural women in Greece", μελέτη κατόπιν αιτήματος της Επιτροπής Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων (FEMM), Μάιος 2019, σ. 10.

54 Ιακωβίδου, Όλγα - Κουτσού, Σταυριανή - Παρταλίδου, Μαρία - Εμμανουηλίδου, Μαρία, "Women Entrepreneurs in Rural Greece: Do they come from the same 'neck of the woods'? Locals, Daughters-in-law and Urban-newcomers," New Medit 2 (2012), σσ. 58-64, εδw 58.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΕΚΙΝΟΥ ΚΑΙ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΓΙΑ ΔΡΑΣΗ	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΔΙΑΚΡΙΞΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	ΑΤΖΕΝΤΑ 2030 ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
<p>F2. Διευκόλυνση της ισότητας πρόσβασης σε πόρους, απασχόληση, αγοράς και εμπορικές δραστηριότητες για τις γυναίκες.</p> <p>(ΕΛ.) Ο Νόμος 1414/1984 αφορά την «εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις, την απαγόρευση κάθε διάκρισης με βάση το φύλο και της διαφοροποίησης μεταξύ ανδρικών και γυναικείων επαγγελμάτων».⁵⁵</p> <p>Ο τομέας των επιχειρήσεων στην Ελλάδα διακατέχεται από εργασιακό διαχωρισμό με βάση το φύλο. Παρά τα υψηλά επίπεδα ένταξης των γυναικών στον επιχειρηματικό τομέα, οι γυναίκες συνεχίζουν να υποεκπροσωπούνται στα διοικητικά συμβούλια και στο πεδίο της λήψης αποφάσεων (οι γυναίκες κατέχουν περίπου το 11,3% των θέσεων σε διοικητικά συμβούλια και από αυτές μόνο το 3,4% είναι πρόεδροι).⁵⁶</p> <p>Η νομοθεσία που αφορά την αναλογία ανδρών και γυναικών ρυθμίζει τη συμμετοχή των γυναικών στα διοικητικά συμβούλια δημόσιων οργανισμών.</p>	<p>Άρθρο 11. Οι γυναίκες έχουν ίσο δικαίωμα στην εργασία με τους άντρες, το οποίο περιλαμβάνει την αμοιβή, προαγωγές, κατάρτιση, υγειονομική περίθαλψη και ασφάλιση.</p> <p>(ΕΛ.) Το ποσοστό του έμφυλου μισθολογικού χάσματος στην Ελλάδα είναι 12,5%.</p> <p>Υγειονομική περίθαλψη και κοινωνική ασφάλιση: Η πρόσβαση σε κοινωνική ασφάλιση και υγειονομική περίθαλψη συνδέεται με την αμειβόμενη εργασία. Έτσι, με την κυριαρχία επισφαλών μορφών απασχόλησης, πολλές γυναίκες και άντρες είναι μακροχρόνια ανασφάλιστοι.</p> <p>Συνεπώς, οι επισφαλώς εργαζόμενες γυναίκες συχνά στερούνται την πρόσβαση σε κοινωνική ασφάλιση και υγειονομική περίθαλψη.</p>	<p>Στόχος 9. Οικοδόμηση ανθεκτικών υποδομών, πρόωθηση της συμπεριληπτικής και βιώσιμης εκβιομηχάνισης και ενθάρρυνση της καινοτομίας.</p> <p>(ΕΛ.) Μετά τη «συντριβή» –λόγω της κρίσης– στον κατασκευαστικό τομέα της Ελλάδας –που θεωρούνταν ο πυλώνας της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας– ο τουρισμός, η ναυτιλία και η εστίαση έχουν αναδειχτεί σε κύριους κλάδους του δευτερογενούς τομέα.</p> <p>Από άποψη επίδρασης στο ΑΕΠ, η γεωργία συνεισφέρει 3,4%, η βιομηχανία 20,8% και οι υπηρεσίες το 75,8%.⁵⁷</p> <p>Η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού σημείωσε ρεκόρ τον Αύγουστο του 2019 (10,6% του συνόλου του εργατικού δυναμικού της Ελλάδας απασχολούνταν σε θέσεις που σχετίζονταν με τον τουρισμό).⁵⁸</p> <p>Οι θέσεις εργασίας στον τομέα του τουρισμού είναι στην πλειονότητά τους εποχικές και επισφαλείς. Παρά την υπάρχουσα εργατική νομοθεσία, κάθε χρόνο συντελείται τεράστιος αριθμός παραβιάσεων των εργασιακών δικαιωμάτων, ο οποίος περιλαμβάνει και τη σοβαρή εκμετάλλευση των μεταναστών εργαζομένων.</p>

⁵⁵ Davaki, Policy of Gender Equality, σ. 6.

⁵⁶ «Μόνο το ένα τέταρτο των επιχειρήσεων στην Ελλάδα διοικείται από γυναίκες», 3point Magazine, 12/12/2019, διαθέσιμο στο: <https://3pointmagazine.gr/mono-to-1-4-ton-epicheiriseon-stin-ellada-dioikoyntai-apo-gynaikes/>

⁵⁷ EU-MERCI, "Analysis of the industrial sectors in different countries. WP4: Picture of efficiency projects implemented by the Industry sector-by-sector and process-by-process," 2017, σ. 3.

⁵⁸ Nick Kampouris, "Employment in tourism sector hits record numbers in Greece," Greek Reporter, 30/8/2019, διαθέσιμο στο: <https://greece.greekreporter.com/2019/08/30/employment-intourism-sector-hits-record-numbers-in-greece/>

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΕΚΙΝΟΥ ΚΑΙ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΓΙΑ ΔΡΑΣΗ	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	ΑΤΖΕΝΤΑ 2030 ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
<p>Επίσης, η νέα νομοθεσία περί «ουσιαστικής ισότητας των φύλων» εισηχθη το 2019 από την προηγούμενη κυβέρνηση, και σύμφωνα με αυτήν:</p> <p>«Η Γενική Γραμματεία Ισότητας Φύλων (ΓΓΙΦ) του Υπουργείου Εσωτερικών επιβραβεύει τις επιχειρήσεις του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που διακρίνονται για την εφαρμογή πολιτικών ίσης μεταχείρισης και ίσων ευκαιριών των εργαζόμενων γυναικών και ανδρών, με τη χορήγηση «Σήματος Ισότητας».⁵⁹</p>		<p>Το 2018 η ελληνική επιθεώρηση εργασίας «επέβαλε πρόστιμα που ξεπέρασαν τα δύο εκατομμύρια ευρώ σε επιχειρήσεις ενεργές στον τομέα του τουρισμού για παραβιάσεις της εργατικής νομοθεσίας». ⁶² Οι συνεχείς υπερωρίες και η εφταήμερη εργάσιμη βδομάδα αποτελούν παραδείγματα πολύ διαδεδομένων παραβιάσεων της συγκεκριμένης επίσημης και ανεπίσημης αγοράς εργασίας.</p>
<p>F3. Παροχή επαγγελματικών υπηρεσιών, κατάρτισης και πρόσβασης σε αγορές, καθώς και τεχνολογική υποστήριξη, ιδίως σε γυναίκες με χαμηλά εισοδήματα.</p> <p>(ΕΛ) Το επίπεδο συμμετοχής τόσο των γυναικών όσο και των ανδρών στην εκπαίδευση είναι υψηλό στην Ελλάδα. Περίπου το 30%-35% διαθέτει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Πράγματι, το πεδίο της γνώσης είναι το μόνο στο οποίο η Ελλάδα σημείωσε πρόοδο (+8,5%) σύμφωνα με το Δείκτη Ισότητας των Φύλων του 2019.⁶⁰</p>		

⁵⁹ "A new legislation by the Greek government on substantive gender equality and SGBV," 1/4/2019, διαθέσιμο στο: <https://eurogender.eige.europa.eu/posts/new-legislation-greekgovernment-substantive-gender-equality-and-sgbv-athens-march-2019>

⁶⁰ European Institute for Gender Equality, Gender equality index 2019, διαθέσιμο στο: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2019/EL>

⁶¹ CEDEFOP, Vocational Education and Training in Greece (Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union, 2014), 17

⁶² "SEPE: Greek Tourism Businesses Fined Over €2m for Labor Violations," GTP, 6/8/2018, διαθέσιμο στο: <https://news.gtp.gr/2018/08/06/sepe-greek-tourism-businesses-fined-over2m-labor-violations/>

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΕΚΙΝΟΥ ΚΑΙ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΓΙΑ ΔΡΑΣΗ	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	ΑΤΖΕΝΤΑ 2030 ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
<p>Η τριτοβάθμια εκπαίδευση χαιρεί μεγάλης εκτίμησης στην Ελλάδα και, συνεπώς, η επαγγελματική εκπαίδευση αντιμετωπίζεται σαν τελευταία λύση, ιδίως από τους νέους.⁶³</p> <p>Ωστόσο, η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση προσφέρεται σε: α) επαγγελματικά τεχνικά λύκεια, β) ιδρύματα μεταδευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης, γ) προγράμματα τριτοβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και δ) εκπαιδευτικά προγράμματα διά βίου μάθησης, που προωθούνται μέσω προγραμμάτων με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση.⁶³ Διάρκής επαγγελματική κατάρτιση παρέχεται επίσης στους δημόσιους υπαλλήλους.</p>		
<p>F4. Ενδυνάμωση των οικονομικών δυνατοτήτων και των εμπορικών δικτύων των γυναικών.</p> <p>(ΕΛ.) Η ύφεση έχει καταστήσει τις περισσότερες γυναίκες πιο ευάλωτες στη φτώχεια. Ενώ ήταν ελαφρώς υψηλότερο για τις γυναίκες (βλ. Ενότητα 1.1), το ποσοστό ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας είναι σχεδόν ίσο και για τα δύο φύλα από το 2017.⁶⁴</p>		

63 CEDEFOP, Vocational Education and Training in Greece, ό.π., σσ. 27-28.

64 CEDEFOP, Vocational Education and Training in Greece, ό.π., σ. 5.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΕΚΙΝΟΥ ΚΑΙ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΓΙΑ ΔΡΑΣΗ	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	ΑΤΖΕΝΤΑ 2030 ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
<p>F5. Εξάλειψη του εργασιακού διαχωρισμού με βάση το φύλο και κάθε μορφής διάκρισης στην απασχόληση.</p> <p>(ΕΛ.) Η κοινωνική κρίση δεν φαίνεται να επηρέασε τον έμφυλο εργασιακό διαχωρισμό που χαρακτηρίζει την αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Παρότι η μεγάλη συμμετοχή των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει δημιουργήσει περισσότερες ευκαιρίες εισόδου σε παραδοσιακά ανδροκρατούμενους τομείς (για παράδειγμα, στον κατασκευαστικό τομέα, στη ναυτιλία και αλλού), τα έμφυλα στερεότυπα και οι ιεραρχίες συνεχίζουν να διαμορφώνουν την αγορά εργασίας. Η απώλεια θέσεων στον δημόσιο τομέα κατά τη διάρκεια της ύφεσης (περίπου 60%) έπληξε το καθεστώς απασχόλησης των γυναικών (προκαλώντας απώλεια της τάξης του 40% σε γυναικείες θέσεις εργασίας) (βλ. Ενότητα 1.2).</p>		
<p>F6. Πρώθηση της εναρμόνισης των υποχρεώσεων των γυναικών και των ανδρών στην επαγγελματική και την οικογενειακή ζωή.</p> <p>(ΕΛ.) Με την κυριαρχία των επισφαλών μορφών απασχόλησης, οι γυναίκες θεωρείται –και πάλι– δεδομένο ότι θα αναλάβουν δυσανάλογο μέρος των υποχρεώσεων φροντίδας. Επίσης, σε περιπτώσεις που η οικογένεια αντιμετωπίζει μείωση του οικογενειακού εισοδήματος, οι γυναίκες συχνά αναλαμβάνουν ακόμα μεγαλύτερο μέρος των υποχρεώσεων φροντίδας στην οικογένεια.⁶⁵</p>		

⁶⁵ Davaki, Konstantina, The Policy of Gender Equality in Greece (Βρυξέλες: European Parliament, 2013), σ. 23.

2.4. Ανάλυση και προτάσεις

Α. ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ

Η ελληνική εμπειρία δεν είναι μοναδική, αλλά μπορεί να μας οδηγήσει σε ορισμένα σημαντικότερα διδάγματα. Οι απότομες περικοπές στον προϋπολογισμό σε περιόδους οικονομικής ύφεσης αποδείχτηκαν πολύ κακή λύση⁶⁶ ή, ακόμα χειρότερα, αυτοκαταστροφική επιλογή για μια ασταθή οικονομία. Στην Ελλάδα, η κρίση δημόσιου χρέους αντιμετωπίστηκε σαν κρίση δημόσιων δαπανών. Όπως σχολιάζει καιρίαι η Μαρία Καραμεσίνη, το πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα είχε τη μορφή «θεραπείας με ηλεκτροσόκ». Οι εκτεταμένες περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, η υποβάθμιση του κράτους πρόνοιας και η υπερφορολόγηση των μισθωτών προκάλεσαν ύφεση στην οικονομική δραστηριότητα, αύξησαν δραματικά την ανεργία και «πυροδότησαν έναν φαύλο κύκλο λιτότητας-ύφεσης-μεγαλύτερης λιτότητας».⁶⁷

Αυτή η πορεία αυταρχικής δημοσιονομικής ρύθμισης αποδείχτηκε καταστροφική για την οικονομία και την ευημερία των ανθρώπων. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης η ελληνική κοινωνία έγινε εξαιρετικά ευάλωτη στην ενεργειακή φτώχεια – «το 56% των νοικοκυριών έχουν ενεργειακή φτώχεια» και το 75% των νοικοκυριών μείωσε άλλα έξοδα για να μπορέσει να έχει θέρμανση.⁶⁸ Επιπλέον, το φαινόμενο της εξερχόμενης μετανάστευσης νεαρών αποφοίτων πανεπιστημίου με μεγάλες ικανότητες –το λεγόμενο “brain drain”⁶⁹ αυξήθηκε δραματικά κατά την περίοδο της κρίσης (σύμφωνα με υπολογισμούς, στο ξεκίνημα της κρίσης το 9%-11% των Ελλήνων αποφοίτων πανεπιστημίου εργαζόταν σε ξένες αγορές εργασίας).⁷⁰ Η μαζική μετανάστευση των νέων προκλήθηκε από την έλλειψη

66 Η συγκεκριμένη κριτική στα αυταρχικά προγράμματα δημοσιονομικής πολιτικής, που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα, ακουγόταν συχνά από διάφορους οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς από την αρχή της κρίσης. Βλ., για παράδειγμα, Ana Fuentes, “The US fear of Europe’s austerity,” *The Corner*, 22/11/2012, διαθέσιμο στο: <http://thecorner.eu/world-economy/the-us-fear-europesausterity/16642/>

67 Karamessini, Maria, “Structural Crisis and Adjustment in Greece: Social Regression and the Challenge to Gender Equality,” στο: Maria Karamessini – Jill Rubbery (επιμ.) *The Economic Crisis and the Future of Gender Equality* (Νέα Υόρκη: Routledge, 2015), σ. 166.

68 Papada, Lefkothea – Kaliambakos, Dimitris, “Measuring Energy Poverty in Greece,” *Energy Policy* 94 (Ιούλιος 2016), σσ. 157-165.

69 Η συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο αποκλειστικά ως κοινή αναφορά.

70 Theodoropoulos, Dimitris – Kyridis, Argyris – Zagkos, Christos – Konstantinidou, Zoe, “Brain Drain Phenomenon in Greece: Young Greek Scientists on their Way to Immigration, in an Era of Crisis: Attitudes, Opinions and Beliefs towards the Prospect of Migration,” *Journal of Education and Human Development* December 3, No. 4 (2014), σ. 231.

κατάλληλων θέσεων εργασίας –ή, γενικότερα, θέσεων εργασίας– και θεωρείται σημαντικό εμπόδιο για την ανάπτυξη και την ευημερία της οικονομίας της χώρας.⁷¹

B. ΜΙΑ ΑΚΤΙΒΙΣΤΙΚΗ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Θα μπορούσαμε να παραφράσουμε τη γνωστή ρήση και να πούμε εύλογα: «Είναι ο νεοφιλελευθερισμός, ηλίθιε!»⁷² Και φυσικά, ο νεοφιλελευθερισμός φταίει για τις δομικές ανισότητες στην τάξη, στο φύλο και στη φυλή, όπως και για την εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας και των φυσικών πόρων. Ωστόσο, το υλικό υπόβαθρο της φτώχειας και της έμφυλης ανισότητας αναγνωρίζεται από τα παραπάνω κείμενα και από πολλούς άλλους διεθνείς θεσμούς, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Παρ' όλα αυτά, η «υιοθέτηση» της έννοιας της κοινωνικής διάστασης σε αυτά τα έγγραφα ελάχιστο «πρακτικό» αντίκτυπο έχει στο περιεχόμενο των παγκόσμιων πολιτικών που επιβάλλουν και υλοποιούν οι ίδιοι αυτοί θεσμοί. Επίσης, εξηγεί εν μέρει το κενό που υπάρχει ανάμεσα στον γραπτό λόγο και στην πραγματικότητα. Η δομική έμφυλη ανισότητα παρεμποδίζει την πραγματοποίηση των οραματικών στόχων που περιγράφονται στα ανωτέρω διεθνή κείμενα. Οι ριζοσπαστικές ιδέες παραμένουν ανεκπλήρωτες λόγω έλλειψης πολιτικής στρατηγικής και, κυρίως, πολιτικής θέλησης. Παρά την αξιοσημείωτη ενασχόληση του θεσμικού λόγου με την ισότητα, την αναλογία ανδρών και γυναικών και τη βιωσιμότητα, η παγκόσμια πολιτική παραμένει πεδίο στρατιωτικού ανταγωνισμού, καθώς και εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και της ανθρώπινης εργασίας.

Στις χώρες της Ευρώπης που επηρεάζονται από τις οικονομικές πολιτικές των ευρωπαϊκών θεσμών, η οικονομική ύφεση χρησιμοποιήθηκε ως η πιο βολική δικαιολογία για την αντιδραστική μεταρρύθμιση του πλαισίου της αγοράς εργασίας και για την ανισομερή ανακατανομή του πλούτου. Στην Ελλάδα το διαρκές καθεστώς λιτότητας, που καθιε-

71 Όπως λέει και το γνωστό κοινωνικό τραγούδι στα μέσα της δεκαετίας του '70, «Μια λύση η μετανάστευση / όταν η ανεργία / τη χώρα μας μαστίζει / μα στην οικονομία / ας δούμε τι κοστίζει. / Μια λύση η μετανάστευση / σε πλάνο ατομικό». «Η μετανάστευση», σύνθεση: Λουκιανός Κηλαηδόνης, στίχοι: Γιάννης Νεγρεπόντης, *Απλά μαθήματα πολιτικής οικονομίας*, 1975.

72 «Είναι η οικονομία, ηλίθιε!»: φράση που χρησιμοποίησε πρώτος ο Τζέιμς Κάρβιλ, υπεύθυνος για την προεκλογική εκστρατεία του Μπιλ Κλίντον το 1992.

ρώθηκε το 2010, έχει κυριολεκτικά αφανίσει την οικονομία της χώρας και έχει μεταμορφώσει ριζικά το νομοθετικό πλαίσιο. Σημαντικά εργασιακά δικαιώματα υπονομεύτηκαν και, σε κάποιες περιπτώσεις, καταργήθηκαν. Η αποτυχία του ΣΥΡΙΖΑ να εκπληρώσει τις λαϊκές προσδοκίες –προσδοκίες που εκφράστηκαν από μια εντυπωσιακότατη πλειοψηφία της τάξης του 63% υπέρ του «Όχι» στο δημοψήφισμα του 2015– είχε καταστροφικό αντίκτυπο τόσο σε πολιτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Η επιστροφή της Νέας Δημοκρατίας στην κυβέρνηση είναι η μία όψη αυτής της πονεμένης ιστορίας και η άλλη είναι η συνολική απόρριψη των ριζοσπαστικών πολιτικών αιτημάτων του αντιμνημονιακού κινήματος. Η κοινωνική δυσφορία που προκάλεσαν αυτές οι πολιτικές εξελίξεις και οι υλικές επιπτώσεις της μόνιμης λιτότητας στην Ελλάδα διαμόρφωσαν ένα μέλλον ανασφάλειας για την πλειονότητα των ανθρώπων στην Ελλάδα και ιδίως για την ηλικιακή ομάδα 20-40 ετών, που επηρεάστηκε πιο έντονα από την εφαρμογή των δημοσιονομικών πολιτικών και από τον αντίκτυπό τους στην εργασία. Οι νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις μεταμόρφωσαν ή εξάλειψαν πολλά από τα προνόμια και τις προνοιακές παροχές, που απολάμβανε η προηγούμενη γενιά – οι λεγόμενοι “Greek boomers”⁷³.⁷⁴ Σε αυτό το πλαίσιο, πολλά από τα επιτεύγματα της ισότητας των φύλων στην Ελλάδα βρέθηκαν να απειλούνται.

Ωστόσο, ακόμα και σε αυτό το αντιφατικό πλαίσιο, ένα νέο ριζοσπαστικό φεμινιστικό και ΛΟΑΤΚΙ+ κίνημα αναπτύσσεται στην Ελλάδα, αμφισβητώντας πολλές πλευρές του ανδροκρατούμενου αριστερού ακτιβισμού, των αριστερών κομμάτων και των πολιτικών οργανώσεων στην Ελλάδα. Αυτός ο θετικός αντίκτυπος του φεμινισμού στον πολιτικό λόγο της Αριστεράς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για τη

73 Το προφίλ του “Greek boomer” έχει τις δικές του ιδιαιτερότητες, αφού μεγάλωσε στην μετεμφυλιακή ελληνική κοινωνία και έζησε την εφταετία της Χούντας. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι “boomer” απόλαυσαν κάποια από τα «προνόμια» της ακανόνιστης οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα των δεκαετιών του ‘60 και του ‘70, για παράδειγμα, τη μαζική πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τη μόνιμη απασχόληση.

74 Η Marine Mouligneux (Marine Mouligneux) κάνει λόγο για μια διεθνή τάση: «Ο κόσμος των νέων φεμινιστριών, ωστόσο, χαρακτηρίζεται από μεγάλη ανασφάλεια: τις φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις που έχουν μεταμορφώσει τις αγορές και τις συνθήκες εργασίας, ενώ συγχρόνως αφαιρούν πολλά από τα προηγούμενα προνόμια και τις προνοιακές ενισχύσεις, που απολάμβαναν οι γονείς τους, όταν εργάζονταν στην επίσημη απασχόληση». Βλ. Marine Mouligneux, “The New Feminist Activism, 1970-2019: Intergenerational Perspectives,” κείμενο αναφοράς, που γράφηκε ενόψει Συνάντησης Ομάδας Ειδικών του UN Women, 25-26/9/2019, διαθέσιμο στο: <https://www.unwomen.org/en/csw/csw64-2020/preparations/expert-group-meeting>

διαμόρφωση νέων κοινωνικών αγώνων ενάντια στο κυρίαρχο καθεστώς λιτότητας. Παρ' όλα αυτά, καμιά ανατροπή του άνισου εργασιακού καθεστώτος δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την αναδιάρθρωση του «κουρασμένου» και γραφειοκρατικού τριτοβάθμιου συνδικαλιστικού κινήματος, που έχει αποτύχει παταγωδώς να ικανοποιήσει τις ανάγκες και να εκφράσει τα αιτήματα μεγάλου μέρους του εργατικού δυναμικού της χώρας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα.

Ο νεοφιλελευθερισμός παρακωλύει την πραγματοποίηση της ισότητας των φύλων σε όλους τους σημαντικούς τομείς της οικιακής σφαίρας, της οικονομίας και της πολιτικής. Το σύνθημα «Καίτε το μέλλον μας», ένα από τα πιο δημοφιλή στις διαδηλώσεις ενάντια στην κλιματική αλλαγή και την υπερθέρμανση του πλανήτη, φαντάζει τρομαχτικά ρεαλιστικό, ενώ η μεγάλη πλειονότητα του κόσμου αρχίζει να αποδέχεται ότι πίσω από τις σημερινές παγκόσμιες κοινωνικές και περιβαλλοντικές κρίσεις βρίσκεται η «υπεροχή της οικονομίας»⁷⁵ και μόνο. Αντιστοίχως, οι αναφορές στην κοινωνική δικαιοσύνη και τη βιωσιμότητα στα επίσημα έγγραφα αντικατοπτρίζουν τις προσπάθειες χειραγώγησης και θεσμοποίησης των κινήματων και των αιτημάτων τους, οι οποίες θα έπρεπε να συνοδεύονται από σοβαρές δεσμεύσεις για αλλαγή του πολιτικού καθεστώτος. Τα μερικά μεταρρυθμιστικά μέτρα είναι ανεπαρκή και έχουν αποτύχει να αντιμετωπίσουν ουσιαστικά και αποτελεσματικά τις συνέπειες που έχουν για τους ανθρώπους οι μετατοπίσεις πληθυσμών λόγω πολέμου, πολιτικών διώξεων, κλιματικής αλλαγής, ανόδου της ανεργίας και κατάργησης της κοινωνικής πρόνοιας σε πολλές χώρες.

Κατά συνέπεια, το κενό ανάμεσα στην πραγματικότητα και στα έγγραφα θα μπορούσε να εξηγηθεί καλύτερα, αν επαναπροσεγγιζόταν η εσωτερική αντίφαση των πολιτικών ανάπτυξης. Η ριζοσπαστική φεμινιστική κριτική της δεκαετίας του '90 σχετικά με τις πολιτικές έμφυλης ανάπτυξης εστιάζοταν στις διαρκείς προσπάθειες για την επίτευξη συναίνεσης⁷⁶ αναφορικά με την οικοδόμηση πολιτικών που ανακούφιζαν μερικώς τις έμφυλες ανισότητες. Εντέλει, αυτή η συναίνεση και η ένταξη

75 Τον όρο «υπεροχή της οικονομίας» ("financial supremacy") εισήγαγαν η Μαρίνα Ντουράνο (Marina Durano) και η Νικόλ Μπιντεγκέν Πόντε (Nicole Bidegain Ponte) στο: Durano, Marina – Bidegain Ponte, Nicole, "A Feminist Perspective on the Follow-Up Process for Financing for Development," *Development* 59, No. 32-39 (2016).

76 Corwell, Andrea – Gideon, Jasmine – Wilson, Calpana, "Introduction: Reclaiming Feminism: Gender and Neoliberalism," *IDS Bulletin* 39, No. 6 (Δεκέμβριος 2008), σ. 7.

της ισότητας των φύλων στις δημόσιες πολιτικές (“gender mainstreaming”) συνέβαλαν στην αποριζοσπαστικοποίηση του φεμινιστικού λόγου, ενώ παραγκώνισαν το πολιτικό υπόβαθρο της έμφυλης ανισότητας. Η ενδυνάμωση της θέσης –κοινή αναφορά στα έγγραφα πολιτικής– γίνεται αντιληπτή ως ατομικός σκοπός, ενώ η χειραφέτηση αποδίδει την πραγματικά πολυσύνθετη φύση και το κοινωνικό υπόβαθρο των αγώνων ενάντια στην πατριαρχία.

Το νέο «πρόσωπο» του νεοφιλελευθερισμού επινοεί στρατηγικές για να αμβλύνει τον αντίκτυπο των πολιτικών που έχουν εφαρμοστεί, απομονώνοντας ταυτοχρόνως τους πυρήνες όλων των κοινωνικών αγώνων μέσα από την κρατική καταστολή και διεθνείς εποπτικούς μηχανισμούς. Αυτή η «νέα κοινωνική συναίνεση» αναδεικνύεται σε μια φρικιαστική εκδοχή της μεταπολεμικής «Νέας Συμφωνίας (New Deal)», που εγκαθιδρύει ένα άνισο και άκαμπτο σύστημα σχέσεων εξουσίας.

Συνεπώς, οι φεμινίστριες και η Αριστερά δεν θα έπρεπε να εγκαταλείψουν –ξανά– την ιδέα της κοινωνικής αλλαγής που μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από τη συλλογική αντίσταση και την πολιτική οργάνωση. Είναι άλλο να αναγνωρίζουμε την απόσταση που υπάρχει μεταξύ θεσμικών εγγράφων και πραγματικότητας και άλλο να οικοδομούμε συμμαχίες και συμπράξεις από τα κάτω, για να αμφισβητήσουμε το κυρίαρχο σύστημα πολιτικής εξουσίας. Και πρόκειται για κάτι εξαιρετικά σημαντικό.

- «Άμεση Ανάγκη έκτακτων μέτρων για τα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας», Δελτίο Τύπου Διοτίμα, 08/04/2020, διαθέσιμο στο: <https://diotima.org.gr/ektakta-metra-gia-endoikogenaiki-via/>
- Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: Ιανουάριος 2020, Ελληνική Στατιστική Αρχή, τελευταία δημοσίευση 09/04/2020, διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO02/->
- «Θέσεις ΕΛΕΔΑ για τα Δικαιώματα σε καιρούς πανδημίας: Δημοκρατική Επαγρύπνηση και Ανάγκη διαφύλαξης της κοινωνικής συνοχής», ΕΛΕΔΑ, Απριλίου 2020, διαθέσιμο στο: <https://www.hlhr.gr/%ce%b8%ce%b5%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%83-%ce%b5%ce%b-%ce%b5%ce%b4%ce%b1-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%ce%b9%cf%89%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%cf%83%ce%b5-%ce%ba%ce%b1%ce%b9%cf%81/>
- «Σε καραντίνα οικισμός Ρομά στη Λάρισα», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 09/04/2020, διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/238661_se-karantina-oikismos-roma-sti-larisa
- «14,7 εκατομμύρια άτομα απασχολούνται σε επαγγέλματα υγείας», *Υγεία. watch*, 09/04/2020, διαθέσιμο στο: <https://www.ygeiawatch.com.cy/news/eidhseis/147-ek-atoma-apasxoloyntai-se-epag-gelmata-ygeias>
- Beijing Declaration and Platform for Action (1995): Strategic Objectives: A. Women and Poverty, D. Violence against Women, F. Women and Economy, United Nations, διαθέσιμο στο: https://beijing20.unwomen.org/~/_/media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf
- Euro-Dad (2020), "Covid-19 and Debt in the Global South: Protecting the most vulnerable in times of crisis", 26/03/2020, European Network on Debt and Development, διαθέσιμο στο: https://eurodad.org/covid19_debt1.

Isabela Kwai (2020), "The morning briefing", 15/04/2020, *New York Times*, διαθέσιμο στο: https://www.nytimes.com/2020/04/14/briefing/coronavirus-britain-world-health-organization.html?campaign_id=51&emc=edit_dk_20200415&instance_id=17651&nl=morning-briefing®i_id=60826571&segment_id=25194&te=1&user_id=ada1a4633bo227038bd86oci87e49e2a5

Mahmoud Darwish, "When you Gaze Long", στο: *Almonds and Blossoms and Beyond*, μτφρ: Mohammad Shaheen, Νορθάμπτον (ΗΠΑ): Interlink Books, 2009.

«Μόνο το ένα τέταρτο των επιχειρήσεων στην Ελλάδα διοικείται από γυναίκες», 3point Magazine, 12/12/2019. Διαθέσιμο στο: <https://3point-magazine.gr/mono-to-1-4-tonepicheiriseon-stin-ellada-dioikoyn-tai-apo-gynaikes/>

Βουλή των Ελλήνων, Σύνταγμα της Ελλάδας, όπως αναθεωρήθηκε από την κοινοβουλευτική απόφαση της 27ης Μαΐου 2008 της Η΄ Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, «Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: Οκτώβριος 2019», 9/11/2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/documents/20181/16866686/%CE%88%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1+%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D+%CE%94%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D+%28+%CE%9F%CE%BA%CF%84%CF%8E%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82+2019+%29.pdf/d551f104-0148-eb3f-1328-ad90f72f7498?t=1578563981320>

Ελληνική Στατιστική Αρχή, «Κίνδυνος Φτώχειας». Εισόδημα και Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών (SILC) 2018, 21/6/2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA10/2018>

Τσακανίκας, Άγγελος - Γιωτόπουλος, Ιωάννης - Σταυράκη, Σοφία - Βαλαβανιώτη, Ευαγγελία, *Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2016-2017: Σε κάμψη η νέα επιχειρηματικότητα*, Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Νοέμβριος 2017, σ. 4.

"Greece last in gender equality 2017, report finds," Ekathimerini, 15/10/2019. Διαθέσιμο στο: <http://www.ekathimerini.com/245538/article/ekathimerini/news/greece-last-in-eu-in-gender-equality-in-2017-report-finds>

- "Greece unemployment rate." Trading Economics. Διαθέσιμο στο: <https://tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate>.
- "Greek Parliament approves stricter asylum law," Ekathimerini, 1/11/2019. Διαθέσιμο στο: <http://www.ekathimerini.com/246031/article/ekathimerini/news/greek-parliament-approves-stricter-asylum-law>
- Atuhaire, Pearl K. – Kaye, Sylvia, "Through the Lens of Forced Displacement: Refugee Women's Rights as Human Rights," *International Journal of Business, Human and Social Sciences* 10, No. 2 (2016), σσ. 454-462.
- CEDEFOP, *Vocational Education and Training in Greece*, Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union, 2014.
- Corwell, Andrea – Gideon, Jasmine – Wilson, Calpana, "Introduction: Reclaiming Feminism: Gender and Neoliberalism," *IDS Bulletin* 39, No. 6 (Δεκέμβριος 2008).
- Davaki, Konstantina, *The Policy of Gender Equality in Greece*, Βρυξέλλες: European Parliament, 2013.
- Durano, Marina – Bidegain Ponte, Nicole, "A Feminist Perspective on the Follow-Up Process for Financing for Development," *Development* 59, No. 32-39 (2016).
- EU-MERCI, "Analysis of the industrial sectors in different countries. WP4: Picture of efficiency projects implemented by the Industry sector-by-sector and process-by-process," 2017.
- European Commission, "Trafficking in Domestic Work in Greece: A Demandside Approach," *European Policy Brief*, Ιούνιος 2016. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_briefs/demandat_policybrief_greece_dangeli.pdf
- European Council, "Greece: The Third Economic Adjustment Programme." Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/financial-assistance-eurozonemembers/greece-programme/>
- European Federation of Public Service Unions, *The Gender Pay Gap in Public Services*, Βρυξέλλες, 2013. Διαθέσιμο στο: https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/Gender_pay_gap_FINAL_report.pdf.

- Eurostat, "Gender pay gap statistics: the unadjusted gender pay gap, 2017 (the difference between average gross hourly of male and female employees as % of male gross earnings)," Φεβρουάριος 2019. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics
- Fuentes, Ana, "The US fear of Europe's austericide," *The Corner*, 2/11/2012. Διαθέσιμο στο: <http://thecorner.eu/world-economy/the-us-fear-europes-austericide/16642/>
- Galanopoulos, Antonis-Nikas, Sotiris, "What recovery? Distressed Greeks ask as banks seize their homes," *Bloomberg*, 3/5/2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-05-03/distressed-greeks-say-whatrecovery-as-banks-seize-homes>
- Gender Development Network, "Submission to the Independent Expert on foreign debt and human rights on the links and the impact of economic reforms and austerity measures on women's human rights," Μάρτιος 2018.
- Human Rights Watch, "Greece: camp conditions endanger women and girls. Asylum seekers lack access to food, water, health care," 4/12/2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.hrw.org/news/2019/12/04/greece-camp-conditions-endanger-women-girls>
- International Labour Office, *Report on the High-Level Mission to Greece (Αθήνα, 19-23/9/2011)*.
- International Labour Office, *World Employment Social Outlook: Trends for Women*, Γενεύη: ILO, 2018. Διαθέσιμο στο: https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/trends-for-women2018/WCMS_619577/lang--en/index.htm
- International Labour Office, *World Employment Social Outlook: Trends 2019*, Γενεύη: ILO, 2019. Διαθέσιμο στο: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_670542.pdf
- Kampouris, Nick. "Employment in tourism sector hits record numbers in Greece," *Greek Reporter*, 30/8/2019. Διαθέσιμο στο: <https://greece.greekreporter.com/2019/08/30/employment-in-tourism-sector-hits-record-numbersin-greece/>

- Karamessini, Maria – Kountentakis, Franciscos, "Labour Market Flows and Unemployment Dynamics by Sex in Greece During the Crisis," *Revue de l'OFCE*, No. 133 (2014), σσ. 215-239.
- Karamessini, Maria, "Structural Crisis and Adjustment in Greece: Social Regression and the Challenge to Gender Equality." Στο: Maria Karamessini – Jill Rubbery (επιμ.), *The Economic Crisis and the Future of Gender Equality*, Νέα Υόρκη: Routledge, 2015, σσ. 165-185.
- Lagarde, Christine, "A global imperative: Empowering women is critical for the world's economy and people," *Finance & Development* 56 (Μάρτιος 2019), σ. 5.
- Lassithiotaki, Aikaterini – Roubakou, Argiro, "Rural Women Cooperatives at Greece: A Retrospective Study," *Open Journal of Business and Management* 2, No. 2 (2014), σσ. 127-137. doi:10.4236/ojbm.2014.22016.
- Moulineux, Marine, "The New Feminist Activism, 1970-2019: Intergenerational Perspectives," Background paper prepared for UN Women Expert Group Meeting, 25-26/9/2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.unwomen.org/en/csw/csw64-2020/preparations/expert-group-meeting>
- NGO Committee on the Status of Women/New York, "NGO guidance for parallel reports: twenty-fifth anniversary of the fourth world conference on women and the Beijing Declaration and platform for action," Νέα Υόρκη, 2019.
- Nielsen, Nikolaj, "Greek migrant hotspot now EU's worst right issue," *EUobserver*, 7/11/2019. Διαθέσιμο στο: <https://euobserver.com/migration/146541>
- Office of the High Commissioner for Human Rights, "Greece must put gender equality at the heart of economic and social recovery, say UN independent experts," Γενεύη/Αθήνα, Απρίλιος 2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24480>
- Papada, Lefkothea – Kaliambakos, Dimitris, "Measuring Energy Poverty in Greece," *Energy Policy* 94 (Ιούλιος 2016), σσ. 157-165.

- Theodoropoulos, Dimitris – Kyridis, Argyris – Zagkos, Christos – Konstantinidou, Zoe, "Brain Drain' Phenomenon in Greece: Young Greek Scientists on their Way to Immigration, in an Era of 'Crisis': Attitudes, Opinions and Beliefs towards the Prospect of Migration," *Journal of Education and Human Development* 3, No. 4 (Δεκέμβριος 2014), σσ. 229-248.
- Toussaint, Eric, "Banks are responsible for the crisis in Greece: debts from Greece are odious," Committee for the Abolition of Illegitimate Debt, 9/1/2017. Διαθέσιμο στο: <http://www.cadtm.org/Banks-are-responsible-for-the>
- UN Women, Beijing Declaration and Platform for Action: Beijing+5 Political Declaration and Outcome, United Nations: Νέα Υόρκη, 2014.
- Ziomas, Dimitris – Bouzas, Nikolaos – Capella, Antoinetta – Konstantinidou, Danaï, *In-work Poverty: Greece*, Βρυξέλλες: European Social Policy Network, 2019. Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&furtherNews=yes&langId=en&newsId=9378>

Η **Αλίκη Κοσυφολόγου** ζει στην Αθήνα. Ολοκλήρωσε το διδακτορικό της στην Πολιτική Επιστήμη και την Κοινωνιολογία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Ειδικεύεται στο πεδίο της έμφυλης αναπαράστασης και ιδεολογίας, καθώς και στις πολιτισμικές σπουδές. Έχει παραδώσει μαθήματα κοινωνικής και πολιτισμικής θεωρίας. Σήμερα εργάζεται ως κοινωνική ερευνήτρια και ως σύμβουλος κοινωνικού αντίκτυπου σε έργα ανάπτυξης. Είναι ιδρυτικό μέλος της φεμινιστικής ακτιβιστικής ομάδας Κιουρί@.

Έκδοση του Ιδρύματος Ρόζα Λούξεμπουργκ,
Παράρτημα Ελλάδα

**ΛΙΤΟΤΗΤΑ, ΕΜΦΥΛΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ
Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΥΠΑΘΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: Η ΤΡΟΜΑΚΤΙΚΗ ΚΑΘΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Αλίκη Κοσσυφολόγου

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Δανάη Κατράνου

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Δημήτρης Λυμπερόπουλος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Εριφύλη Αράπογλου

Αθήνα Φεβρουάριος 2021

ISBN

978-618-5478-06-3

ΙΔΡΥΜΑ ΡΟΖΑ ΛΟΥΞΕΜΠΟΥΡΓΚ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ
Καλλιδρομίου 17, 106 80 Αθήνα
τηλ.: 210 3636761
www.rosalux.gr

Η έκδοση, όπως και πολλές από τις δραστηριότητες του Παραρτήματος Ελλάδας του Ιδρύματος Ρόζα Λούξεμπουργκ, χρηματοδοτήθηκε από το γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών.